

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ І. ЛИННИЧЕНКА У НАУКОВИХ І ГРОМАДСЬКИХ ТОВАРИСТВАХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті на базі широкого кола архівних та оприлюднених джерел вперше висвітлено діяльність професора І. Линниченка у наукових та громадських товариствах Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Найпомітнішим проявом активізації громадського та наукового життя у Російській імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. було виникнення цілої мережі товариств. Історія товариств у Російській імперії досліджується, здебільшого, у рамках двох підходів: інституційному та персональному. У першому випадку досліджується механізм існування товариств, порівнюються різні аспекти їхньої діяльності за такими параметрами як мета, кількість членів, видавнича справа тощо. Другий підхід дозволяє повніше дослідити біографію членів товариств, з'ясувати ступінь їх залучення до громадського та наукового життя, їхній авторитет у колі сучасників (вивчення історії товариств значною мірою є “лакмусовим папірцем” у цих аспектах), зрештою виявити “людський чинник” в історії інституцій⁴⁸⁹.

Метою публікації є дослідження діяльності у громадських і наукових товариствах відомого історика, професора Московського, Новоросійського та Таврійського університетів Івана Андрійовича Линниченка (1857–1926). На сьогодні є лише одна стаття присвячена даному аспекту біографії І. Линниченка⁴⁹⁰. В інших статтях про цей аспект згадано лише принагідно⁴⁹¹. Основу статті складають матеріали з приватного архіву І. Линниченка з фондів Державного архіву Одеської області, Державного архіву при Раді Міністрів Автономної Республіки Крим.

Становлення наукових та суспільно-політичних поглядів І. Линниченка відбулося у Києві, де він народився у 1857 р. в родині професора університету Св. Володимира А. Линниченка. Протягом 1875 – 1879 рр. І. Линниченко навчався на історико-філологічному факультеті університету

489 Музичко О. Діяльність представників українського національного руху в неукраїнських громадських та наукових товариствах Одеси в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Одеська “Просвіта: минуле сучасней майбутнє До 100-річчя Одеської, Просвіти. – Одеса Друк 2006. – С. 81-89; Синявська О. Участь О.І. Маркевича у роботі українськи наукових товариств II половини ХІХ – на початку ХХ ст. // Записки історичного факультету / ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Вип. 14. – 2003. – С. 104-113; Степанский А.Д. К истории научно-исторических обществ в дореволюционной России // Археографический ежегодник за 1974 год. - М.: Наука, 1975. - С. 38-55; Зайцева З.І. Наукові товариства як інституції української науки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи. Зб. наук. пр. – Вип. 1. – К., Чернівці 1997. – С. 66 – 78.

490 Мирошніченко В.А. Деятельность И.А. Линниченко в Одесском библиографическом обществе: материалы к биографии // Записки історичного факультету / ОДУ ім. І.І. Мечникова. – Вип. 9. – 1999. – С. 179-184.

491 И.А. Линниченко неизвестные страницы биографии известного историка // Непомнящий А.А. Подвижники крымоведения. – Симферополь, 2006. – С. 169-187.

Св. Володимира. Після закінчення його залишили на факультеті для підготовки до професорського звання під керівництвом професора В. Антоновича. Київ другої половини XIX ст. був одним з провідних наукових центрів Російської імперії. Наукове життя міста значно активізувалося у пореформену добу. Про це свідчить виникнення у 1872 р. Церковно-археологічного товариства, у 1877 р. Юридичного товариства при університеті Св. Володимира тощо. Внаслідок зростання наукового потенціалу місцевих істориків на початку 1870-х рр. виникло Історичне товариство Нестора-літописця⁴⁹². Товариствостало не тільки суто науковим але й педагогічним центром, де молоді науковці мали можливість отримати хорошу наукову школу. Одними з провідних діячів товариства у 1870–1880-ті рр. були університетські викладачі І. Линниченка В. Антонович та О. Котляревський. У 1890-х рр. І. Линниченко згадував, що він був неодмінним гостем на засіданнях товариства Нестора у роки головування О. Котляревського (кінець 1870-х – початок 1880-х рр.)⁴⁹³.

Вже у роки студентства І. Линниченко відрізнявся високим рівнем загальної освіти, знанням мов (у тому числі латини), комунікабельністю. Ці якості дозволили йому досить швидко перетворитися з гостя товариства на одного з найактивніших його членів на початку 1880-х рр. (обраний дійсним членом 4 жовтня 1881 р.).

На засіданнях товариства І. Линниченко зробив 9 доповідей. Головним чином він апробував текст своєї дисертації, що була присвячена відносинам Польщі та Русі у період раннього середньовіччя. Опонентами в обговоренні неодмінно виступали В. Антонович та М. Дашкевич. До них приєднувалися Ф. Фортинський, І. Малишевський та інші. Окрім основних доповідей І. Линниченко зробив повідомлення бібліографічного характеру, що свідчать про широке коло його інтересів. Молодий науковець брав участь в обговоренні інших доповідей (М. Дашкевича, Ф. Міщенка). Привертають увагу його критичні висловлювання на адресу іншого учня В. Антоновича, Д. Багалія. Невдовзі між ними стався остаточний розрив, викликаний різкою рецензією І. Линниченка на дисертацію свого колеги.

Дискусії у товаристві відбивали переважно суто наукові розходження, а доповіді І. Линниченка вже за самою постановкою проблем мали фактологічний характер. Вважаємо, що твердження М. Колесника про гостру “боротьбу у середовищі товариства між представниками буржуазно – ліберального та дрібнобуржуазного напрямів, а також охоронного та буржуазно – націоналістичного” є мало обґрунтованим⁴⁹⁴. І вже зовсім невірно зараховувати І. Линниченка до “охоронного напрям”, адже таким чином його погляди початку XX ст. механічно екстраполюються на початок 1880-х рр. (не говорячи про явну заполітизованість і розмитість самого поняття “охоронний напрям в історіографії”).

492 Колесник М. Історичне товариство Несторалітописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні // Український історичний журнал. – 1995. - № 5. – С. 28 - 37.

493 Линниченко И. А. А. Котляревский // Линниченко И. Речи и поминки – Одесса, 1914. – С. 181.

494 Колесник М. Історичне товариство Нестора-літописця у Києві: основні етапи та напрями діяльності (1872 – 1931) // Український історичний журнал. – 1989. - № 9. – С. 53.

Про наукову зрілість І. Линниченка та його максималізм свідчить його стаття, що з'явилася в Одесі напередодні 6-го Археологічного з'їзду у 1884 р. на сторінках "Одесского Вестника". Автор, який заховався під псевдонімом "Иоанн Амартол", зокрема, твердив про низький рівень наукових товариств у Російській імперії. На наш погляд, драматизуючи ситуацію, він наголошував, що товариства існують номінально, їх засідання проходять мляво, а більшість читаних на їх засіданнях рефератів є розділами з дисертацій чи статей, а не спеціально підготовленими для товариств. І. Линниченко справедливо критикував низьку видавничу спроможність товариств. Вихід він бачив не стільки у конкретних заходах спрямованих на поліпшення рівня ефективності діяльності товариств, скільки у зміні їх моральної атмосфери. На його думку, діячі товариств повинні мати спільність ідей та мети, бути одностайними. Очевидно, що реалізація цієї ідеальної конструкції навряд чи могла б вирішити всі проблеми товариств, проте подальша діяльність самого І. Линниченка переконує, що він таки мав певну рацію підкреслюючи важливість особистого фактора.

Навіть переїхавши з Києва до Москви, І. Линниченко не втратив зв'язки з товариством Нестора-літописця і з Києвом взагалі (він мав тут свій будинок). Він не лише номінально вважався членом товариства, а у 1894 р. зробив доповідь і брав участь в обговоренні доповіді І. Сикорського⁴⁹⁵.

Протягом 1888–1896 рр. І. Линниченко жив у Москві та викладав історію слов'ян у Московському університеті. На перший погляд несподівано ми бачимо його серед діячів Юридичного товариства, де він зробив низку доповідей⁴⁹⁶. Однак слід врахувати що наукові інтереси зближували І. Линниченка з історією права. Його докторська дисертація була присвячена висвітленню соціально-правового розвитку Галицької Русі у XIV – XV ст.

Участь у деяких товариствах зумовили особисті зв'язки вченого. Так, професор В. Міллер залучив його до участі в етнографічному відділенні Імператорського товариства любителів природознавства⁴⁹⁷. Одною з форм роботи Товариства було влаштування "етнографічних млинців" на масляному тижні. Досвідчені науковці мали виголошувати промову різними, в тому числі екзотичними мовами. Тією ж мовою треба було відповідати промовцю. Зокрема, І. Линниченко говорив українською.

Діяльність науковця у московському "Обществе любителей Российской словесности при Московском университете" (обраний дійсним членом 16 березня 1889 р.) відповідала його давнім літературним зацікавленням, успадкованим від батька. Головним

495 Чтения в историческом обществе Нестора-Летописца. – К., 1895. – Кн. IX. – С. 29, 140-148.

496 Линниченко И.А. Брачные разводы в древней Польше и Юго-Западной Руси // Юридический вестник. – 1890. – Т. 6. – Кн. 3. – С. 503-528; Линниченко И.А. Юридические формы шляхетского землевладения и судьба древнерусского боярства в Юго-Западной Руси XIV – XV в. // Юридический вестник. – 1892. – Кн. 3-4. – С. 275-313; Линниченко И. Ромуальд Губе // Юридический Вестник. – 1890. – Т. 6. – Кн. 3. – С. 488-495.

497 Линниченко И.А. Памяти профессора В.Ф. Миллера // Одесские новости. – 1913. – 12 ноября.

“хрещеним батьком” І. Линниченка у цьому товаристві став його друг професор М. Стороженко, який був головою товариства у 1894 – 1901 роках. Основною формою діяльності товариства було влаштування музичних вечорів у пам’ять російських письменників. За роки головування М. Стороженка було влаштовано 12 музичних вечорів. За відгуком сучасника, “поєднуючи публічні лекції з художнім виконанням, ці вечори були у свій час цікавою новинкою та приваблювали багато публіки. Вони мали велику культурну цінність на тлі тодішнього млявого громадського життя”⁴⁹⁸. І. Линниченко брав участь в організації цих вечорів як член підготовчих зборів з 21 жовтня 1895 по 30 квітня 1896 р. Окрім цього, 19 грудня 1893 р. він прочитав на одному з вечорів розділ з нової повісті А. Чехова “Бабые царство”. У грудні 1896 р. він був делегований на святкування 35-річчя літературної діяльності К. Станюковича. Вже в Одесі професор неодноразово з теплотою згадував про свою участь у діяльності товариства. У 1911 р. він був присутній на святкуванні сторіччя з дня його заснування. Саме в ювілейному виданні товариства І. Линниченко надрукував найдокладніший реєстр своїх праць, що сьогодні є важливим джерелом для дослідження його творчості⁴⁹⁹.

І все ж найяскравішою та найпліднішою з наукового боку була діяльність І. Линниченка в “Императорском Московском археологическом обществе” (членом-кореспондентом обрано 28. 03. 1890, дійсним членом 3. 01. 1893 р.). І. Линниченко прочитав на засіданнях товариства понад десятка доповідей з археології та історії слов’ян. За його редакцією вийшли 3 і 4–й томи видання товариства “Археологические известия и заметки”. Як делегат від товариства він брав активну участь у роботі Московського, Віленського та Ризького археологічних з’їздів, здійснював археологічні розкопки. Найпомітнішим проявом діяльності І. Линниченка у цьому товаристві була його участь в організації слов’янської комісії. Комісія ставила за мету сприяти науковому вивченню слов’янських народів. Показово, що незважаючи на лише приват-доцентський статус І. Линниченка саме йому було доручено читати записку про заснування комісії від імені 12 її засновників⁵⁰⁰. І знову ж, переїхавши з Москви до Одеси, він не забув про московське товариство. Під час приїздів до Москви він неодмінно робив доповіді на засіданнях товариства, зокрема, про археологічні розкопки В. Хвойки.

Найбільший етап активної наукової та громадської діяльності І. Линниченка припав на час його перебування в Одесі (1896 – 1919). Тут він викладав на кафедрі “русской истории” Новоросійського університету (НУ) і на Одеських вищих жіночих курсах. Тому природно, що саме у цьому місті з його ім’ям пов’язана історія найбільшої кількості товариств.

498 Общество любителей Российской словесности при Московском университете. Историческая записка и материалы за 100 лет. – М., 1911. – С. 90.

499 Линниченко И.А. Общество любителей Российской словесности // Одесские новости. – 1911. – 22-23 октября; Словарь членов Общества любителей Российской словесности при Императорском Московском университете. – М., 1911. – С. 167-169.

500 Очерк 10-й научной деятельности славянской комиссии. – 1902. – С. 3, 6, 12; Лаптева Славянская комиссия (1892-1915) // Вестник Московского университета. – Серия 8. История. – № 6. – 1979. – С. 57 – 69.

Першими до свого складу І. Линниченка включили Одеське товариство історії та старожитностей (29 травня 1895 р.) й Історико-філологічне товариство при Новоросійському університеті (12 вересня 1894 р.). Це не дивно, з огляду на те, що тут працювали декілька друзів І. Линниченка, головним чином історик О.Маркевич. Знали науковця і за його короткочасним викладанням в університеті у першій половині 1880-х рр.

В Одеському товаристві історії та старожитностей професор розвинув не менш активну діяльність ніж у Московському археологічному товаристві. Серед десятка доповідей виголошених І. Линниченком більшість були присвячені археології, зокрема, його археологічним розкопкам (1898, 1912) на території Полтавської, Київської губерній та в Одесі (на Слобідці-Романівці). Широкі зв'язки зумовили й інші ініціативи професора щодо обрання почесних членів. За його поданням почесними членами Товариства стали А. Петрушевич, В. Хвойко, Л. Нідерле та інші видатні вчені. Очевидно, що це сприяло зростанню міжнародного авторитета Товариства. Як і у московському товаристві І. Линниченко не уникав адміністративних обов'язків: протягом 1903-1904 рр. він був секретарем товариства, з 1899 р. – членом редакційного комітету.

Не менш активно діяв І. Линниченко в Одеському історико-філологічному товаристві при Новоросійському університеті. Товариство складалося з двох відділів: візантійсько-слов'янського та педагогічного, що відображало основні напрямки його діяльності. На засіданнях товариства науковець зробив 8 доповідей. Серед них переважали доповіді літературного, мемуарного та медієвістичного характеру. Лише дві доповіді були присвячені археології⁵⁰¹. У квітні 1899 р. І. Линниченку було доручено підготувати етносоціальну характеристику селянського стану Південно-Західної та Південної України згідно з “Програмою етнографічних досліджень в Новоросії, Бессарабії та Криму”⁵⁰².

До роботи в обох товариствах професор активно залучав своїх учнів: А. Флоровського, С. Аваліані, Б. Вахевича, Є. Загоровського. Як і раніше вчений звертав значну увагу на організаційний аспект діяльності товариств. Він не припускав можливості значного впливу на діяльність товариств так званих аматорів, осіб без вчених звань та необхідної кваліфікації. Далеко не всі пропозиції вченого знаходили схвалення. Так, 5 листопада 1898 р. він виступив проти заснування візантійського відділення при ІФТ. Він твердив, що товариство ще має невеликий потенціал для виділення окремих секцій. Запровадження нової секції, на його думку, роз'єднає сили товариства. Проте лише декілька членів товариства підтримали професора⁵⁰³.

На початку ХХ ст. стосунки з обома товариствами у І. Линниченка поступово погіршуються. 28 березня 1908 р. він, навіть, оголосив про свій вихід з Історико-філологічного товариства, через надмірну зайнятість. У 1910-х рр. він, за його словами, намагався все менше з'являтися на

501 Летопись ИФО. – Т. 8. – 1900. – С. 35, 163 – 178; Летопись ИФО. – Т. 7. – 1899. – С. 7; Летопись ИФО. – Т. 9. – 1901. – С. 11-12, 35-36, 37.

502 Попова Т.М. Історія України в працях вчених членів історико-філологічного товариства Новоросійського університету // Тези доповіді Всеукраїнської науково-практичної конференції “Південь України і складання української державності: історія і сучасність”.-Ч. 1.-Одеса 1994. - С. 32-34.

503 Летопись ИФО. – Т. 7. – 1899. – С. 11-12.

засіданнях Товариства історії та старожитностей. Він висловлював претензії до особового складу товариств, їх наукового рівня. На нашу думку, головним був психологічний мотив: маючи лідерські якості І. Линниченко прагнув вийти на керівні ролі у товариствах, а це не завжди вдавалося.

Це припущення підтверджують обставини заснування у 1911 р. за ініціативи І. Линниченка Бібліографічного товариства, де він став беззаперечним авторитетом та незмінним головою. Незважаючи на скромну назву, товариство за короткий термін перетворилося на потужний історіографічний центр. Товариство проводило численні засідання, друкувало "Известия", на сторінках якого публікувалися не лише бібліографічні замітки. У листі до свого київського колеги М. Петрова у жовтні 1915 р. І. Линниченко тріумфально зазначав "Наше молодое Общество очень популярно в Одессе. Насчитывает более 500 членов, факт для библиографических обществ неслыханный"⁵⁰⁴ (цілком ймовірно, адже за підрахунками О. Соболевої кількість членів наукових товариств у Російській імперії у середньому становила 50 – 75 осіб⁵⁰⁵).

Товариство перетворилося на центр діяльності всіх учнів професора, було місцем апробації наукових досліджень, іноді бурхливих обговорень. Численні доповіді самого професора були присвячені найрізноманітнішим питанням: це й особисті спогади, і рецензії на нові книжки, і характеристики письменників. До підготовки засідань голова та його помічники підходили ґрунтовно. Наприклад, 23 квітня 1916 р. відбулося засідання присвячене 300-річчю з дня смерті В. Шекспіра. Голова виголосив вступне слово, висвітлив історію перекладів і вивчення творів В. Шекспіра у Росії. Надалі виступали інші члени товариства. Були виставлені: картина невідомого англійського художника (із зібрання І. Линниченка), гравюри на сюжети творів В. Шекспіра. На іншому засіданні І. Линниченко зробив доповідь про містифікації у літературі, науці та мистецтві, ілюструючи виклад відповідними примірниками зі своєї колекції.

Ефективність товариства пройшла складні випробування протягом 1917 – 1919 рр. Однак як показують матеріали пресита щоденник І. Линниченка товариство діяло весь цей час, хоча одна з газет і зазначала у травні 1918 р., що "чимось далеким, відірваним від реальної дійсності повіяло від останнього засідання бібліографічного товариства"⁵⁰⁶. Віяння часу, проте відчувалося у цій "оазі". У травні 1918 р. на сторінках газети "Одесский листок" І. Линниченко розмістив прохання до всіх громадян допомогти Бібліографічному товариству у збиранні історичних документів, що відносяться до подій після лютого перевороту 1917 р. (комплектів газет, плакатів, брошур політичного змісту, письмових документів тощо)⁵⁰⁷. У червні 1918 р. І. Линниченко доповіді про книгу І. Огієнка "Українська культура" знов висловив негативну оцінку українського національного руху⁵⁰⁸.

До прибуття в Одесу І. Линниченко не проявляв особливої активності

504 Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського – Ф. III – Спр. 13303.– Арк. 1.

505 Соболева Е.В. Организация науки в пореформенной России. – Л., 1983. – С. 147.

506 Одесский листок. – 1918. – 1 мая.

507 ОЛ. – 1918. – 30 марта.

508 ОЛ. – 1918. – 15 июня.

як член громадських товариств, переважно обмежуючись наукою. Його поведінка суттєво змінилася в Одесі. Звичайно, природна його участь як благодійника у роботі товариства допомоги нужденним курсисткам ОВЖК і “Попечительства” для нужденних студентів НУ. Тут він не виходив поза рамки викладацької місії. Протягом 1910–1912 рр. він був членом правління “Одесского общества вспомоществования литераторам и ученым”⁵⁰⁹. І все ж прагнення до громадської активності просвітницькі погляди кликали І. Линниченка на більш широкий громадський шлях⁵¹⁰.

Знайома І. Линниченка у листі до нього зазначала: “Ви любите дітей, прагнучи забути свою самотність біля них”⁵¹¹. Протягом життя професор ніколи не був одружений і не мав дітей. Піклуванню про чужих дітей він присвятив частину свого часу як член ради “Одесского попечительства о больных детях города Одессы”, яке виникло у 1886 р. У декількох статтях в одеській пресі І. Линниченко пропагував діяльність Товариства, закликаючи жертвувати гроші на побудову дитячої лікарні. Зокрема, він цілком слушно відзначав, що “гроші вкладені на користь хворих та бідних дітей, розміщуються під великі відсотки – здоров’я підростаючого покоління та майбутнє нашої Батьківщини”⁵¹².

І. Линниченко ніколи не був членом якоїсь з партій, що виникли на початку ХХ ст. Він скептично ставився до незрілості їх політичних платформ та діяльності. Однак участь І. Линниченка у роботі низки товариств була зумовлена передусім особливостями його суспільно-політичних поглядів. У 1897 р. І. Линниченко став дійсним членом “Одесского славянського благотворительного общества имени святых братьев Кирилла и Мефодия”, у 1904 – членом правління у 1908 р. – головою правління Загалом поділяючи панславистські погляди І. Линниченко, однак, сприяв перетворенню товариства на загальнопросвітницьке⁵¹³. Головною формою діяльності Товариства на початку ХХ ст. була організація народних читань у робітничих районах міста. В організації читань брав участь не тільки сам професор, але й його учні – М. Слабченко, С. Аваліані, В. Арнаутов. Зберігало товариство і свою суто благодійницьку сутність. Так, влітку 1910 р. воно надало у розпорядження евакуйованих від холери будинок народної читальні на Слобідці-Романівці⁵¹⁴.

Події Громадянської війни негативно вплинули на стан Товариства, яке час від часу перебувало на межі закриття. Наприкінці січня 1918 р. І. Линниченко мав писати записку до Ради робітничих та селянських депутатів з проханням зберегти народну аудиторію. Науковець підносив

509 25 лет деятельности Одесского общества вспомоществования литераторам и ученым. – Одесса, 1914. – С. 38.

510 Про педагогічні погляди І. Линниченка див.: Линниченко И.А. Наше учебное дело. Мысли и факты. На правах рукописи. – Одесса, Б.г. – 84 с.

511 ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 345. – Арк. 48.

512 В пользу бедных и больных детей // Одесский листок. – 1900. – 14 апреля (авторство встановлено за: ДАОО. – Ф. 156 – Оп. 1. – Спр. 97. – Арк. 10-11 та Словарь членов Общества любителей Российской словесности при Императорском Московском университете. – М., 1911. – С. 167-169).

513 Линниченко И. Книга и слово (по поводу 40-я Одесского Славянского благотворительного Общества). – Одесса, 1910. – 16 с.

514 ДАОО. – Ф. 273. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 2.

просвітницьку діяльність товариства протягом п'яти десятиліть⁵¹⁵.⁹ Однак у 1919 р. під час панування в Одесі адміністрації А. Денікіна товариство і сам І. Линниченко еволюціонували у бік ідеї “великой и неделимой России”, що знов політизувало діяльність Товариства. У лютому 1919 р. на засіданні під головуванням І. Линниченка було створено “Славянский комитет”, до якого увійшли представники всіх існуючих в Одесі слов'янських організацій. Розглядалося питання про взаємодопомогу західних та південних слов'ян та Росії, що відроджується. Було вирішено розширити комітет для вербування слов'ян у Добровольчу армію А. Денікіна⁵¹⁶. Голова товариства розумів що ці дії не рятують Товариство від занепаду. В одній з записок він зазначав, що Товариство вже припинило функціонування і як благодійне, і як просвітницьке. “Я став головою товариства у часи його занепаду і нічого не зробив аби воно відродилося. Але винний не стільки я скільки час. Ми застаріли, старомодні”, – зазначав з розпачем старий професор⁵¹⁷.

Професор взяв участь і у роботі “Южнорусского просветительского общества”, що виникло в Одесі 27 лютого 1917 р. Товариство організувала частина професури Новоросійського університету⁵¹⁸. У 1919 р. внаслідок зміни складу правління Товариства його очолив І. Линниченко. Як видно з тексту його “Щоденника”, справи Товариства посіли значне місце у діяльності професора⁵¹⁹. На базі Товариства у січні 1919 р. була створена “Подготовительная по национальным делам комиссия” при уряді А. Денікіна, головою якої став І. Линниченко. Діяльність цієї комісії вже сьогодні знайшла своїх апологетів осіб⁵²⁰. Проте діяльність комісії аж ніяк не могла сприяти національній згоді. Її діячі “нічому не навчилися і нічого не зрозуміли”. Ідеологію цієї комісії можна визначити як російсько-великодержавницьку. І. Линниченко та його колеги відмовляли колишнім землям Російської імперії у самостійності. Україну вони сприймали як сукупність регіонів, що мають принципово відмінні риси розвитку і не можуть існувати як національно-територіальна цілісність. Так, учні професора А. Флоровський та Є. Загоровський прагнули довести наявність окремої одиниці у складі Росії – Новоросії. І. Линниченко спрямував комісію на вивчення кожного регіону та народу колишньої Російської імперії (наприклад О. Берт'є-Делагард писав про Крим і татар, І. Линниченко-українців (“малоросів” в його термінології)) тощо. Роботу комісії гальмували численні непорозуміння особистого характеру між її членами. Тому товариство спромоглося видати лише один випуск своїх праць, присвячених одвічному і найважливішому питанню для Російської імперії – українському.

У товариствах “Взаимного кредита”, юридичному та деяких інших І. Линниченко брав скромну участь. Лише по одній доповіді він прочитав на засіданнях одеської української “Просвіти” (“В. Антонович”),

515 ДАОО. - Ф. 153. - Оп. 1. - Спр. 89. - Арк. 117-118.

516 Славянский комитет // Одесские новости. - 1919. - 15 февраля.

517 ДАОО. - Ф. 273. - Оп. 1. - Спр. 16. - Арк. 17.

518 Власть народа. - 1917. - 30 марта.

519 ДАОО. - Ф. 153. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 22, 26.

520 Шкляев И. Одесса в смутное время. - Одесса, 2004; Музичко О. Туга за імперією? (Рец.: Шкляев И. Одесса в смутное время. - Одесса, 2004) // Чорноморські новини. - 2004. - 2 вересня.

літературно-артистичному товаристві (“Общественные взгляды Пушкина”). Професор брав участь і у роботі такої досить екзотичної організації як “Общество покровительства лицам освобожденным из мест заключения г. Одессы”⁵²¹. В архіві І. Линниченка збереглися запрошення на засідання різноманітних товариств. У бурхливі часи не обходилося без курйозів. Так, у 1919 р. не зовсім урівноважений офіцер Добровольчої армії пропонував І. Линниченку заснувати “Общество для борьбы с анархией”.

Перебуваючи в Одесі, І. Линниченко не поривав зв'язків і з товариствами решти імперії та світу. Він став членом таких наукових установ і товариств, як Краківська та Російська АН, Історико-родословне товариство у Москві, Військово-історичне товариство, Літературно-бібліографічний інститут у Санкт-Петербурзі, Рязанська, Володимирська, Таврійська архівні комісії, Товариство охорони пам'яток давнини. Тульська архівна комісія та Київське товариство старожитностей та мистецтв обрали його почесним членом. Іноді стосунки з товариствами не були безхмарними. Так, у жовтні 1917 р. І. Линниченко відмовився від членства у Таврійській вченій архівній комісії. Приводом стала відмова комісії розмістити його статтю «Пропавшая школа» на сторінках своїх “Известий”. Лише завдяки дипломатичним зусиллям цей за, висловом одного з документів, “нечуваний інцидент” вдалося залагодити⁵²².

Вже наприкінці життя І. Линниченко згадував про своє членство у понад 60 наукових і просвітницьких товариствах⁵²³. Проаналізований нами матеріал свідчить, що продуктивність та інтенсивність діяльності професора у них не була однаковою. Найбільшу активність він проявив у київському товаристві Нестора-літописця, Московському археологічному товаристві, Одеському товаристві історії та старожитностей та Бібліографічному. Загалом для нього не була характерною поведінка “весільного генерала”. Всім товариствам з якими його пов'язала доля, він намагався надати нового імпульсу для діяльності, віддати їм всі свої сили. Водночас особисті амбіції професора не завжди йшли на користь роботі товариств. Діяльність у громадських товариствах відобразилася негативно на його науковій активності, адже відволікала його енергію на предмети мало пов'язані з наукою.

Дані про діяльність І. Линниченка у наукових і громадських товариствах допомагають глибше збагнути постать цієї людини, зокрема, риси його особистого характеру, суспільно-політичні погляди. Перед нами постає особа, що фанатично захоплювалась справою, але часто не могла довести її до кінця. Харизматична особа, яка здатна повести за собою своїх учнів і послідовників, і при цьому легко зіпсувати стосунки з колегами. Він був гуманіст, але у той самий час притримувався далеко не гуманних поглядів у національному питанні. Втім, як часто буває в історії, саме така суперечлива людина суттєво вплинула на культурне життя, у цьому випадку - відразу низки культурних центрів Росії та України і, зокрема, Одеси.

521 Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1916 год. – Одесса, 1916. – С. 360.

522 ДАОО. – Ф. 153. – Оп. 1. – Спр. 221. – Арк. 17.

523 Державний архів при Раді Міністрів АРК. – Ф. 538. – Оп. 1. - Спр. 66. – Арк. 48.

Activity of professor I. Linnichenko in scientific and public societies of Russian empire in end XIX - beginning XX c

In this article stages and forms of activity of the professor of Novorosiyski university of I. Linnichenko in scientific and public societies of Russian empire are considered. Sources of article are materials of personal archive of the scientist, reports of sessions of societies, their works. It is drawn a conclusion on a significant degree of public activity of the professor.

УДК 323.13 (=161.2)“18/19”(09)

Анатолій Мисечко

МИХАЙЛО КОМАРОВ ЯК ДОСЛІДНИК І ПОПУЛЯРИЗАТОР ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

В статті розглядається наукова діяльність М.Комарова на історичній ниві. Підкреслено його значну популяризацію історії українського козацтва.

Ім'я Михайла Федоровича Комарова добре відоме серед дослідників української літератури, драматургії, фольклору, бібліографії. Проте він менш відомий як дослідник історії українського козацтва. Слід зауважити, що він доклав чимало зусиль для вивчення українського козацтва, збереження та популяризації його історії.

Народився відомий український культурно-громадський діяч 11 (23) січня 1844 р. в с. Дмитрівка Павлоградського повіту Катеринославської губернії (тепер Дніпропетровська область).

У 1867 р. після закінчення Катеринославської гімназії Михайло Комаров поступив на правознавчий факультет Харківського університету. Після його закінчення деякий час працював юристом в Острозькому окружному суді (тепер Воронезька область Російської федерації) присяжним повіреним, згодом адвокатом у Києві. З 1883 р. був нотаріусом, спочатку в м. Умань, а потім в Одесі, де виявив себе як визначний науковець та культурно-громадський діяч.

У своїх історичних – науково-популярних працях М. Комаров широко використовував і застосовував народний фольклор, народні думи та пісні, перекази та легенди, що стали основою для викладу його історико-етнографічного матеріалу. З іншого боку, він як правник, широко застосовував витяги з історичних документів, які лягли у наукове підґрунтя його науково – популярних праць з історії українського козацтва.

Тому історико-правові розвідки дослідника одяглися в шати народно-фольклорного епосу, яким так захоплювався М. Комаров. Вони були написані народною мовою, і стали доступними широким верствам українського суспільства і надзвичайно популярними наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Це було ще й необхідним з огляду на жорстку цензуру.

На сьогодні, серед наукових праць українських учених з історії